

den 39 en 57 zijn ten dele contradictorisch en hadden best eens overgetekend kunnen worden. De lectuur van het boek kan sterk worden aangeraden. Dit is inderdaad met behoorlijk succes een synthetisch produkt geworden.

L. Milis

T. J. Hoekstra, e.a., ed., *Liber Castellorum. 40 variaties op het thema kasteel* (Zutphen: De Walburg Pers, 1981, 398 blz.).

Ter gelegenheid van de zeventigste verjaardag van J. G. N. Renaud verscheen *Liber Castellorum. 40 variaties op het thema kasteel*, onder redactie van T. J. Hoekstra, H. L. Janssen en I. W. L. Moerman. (Het boek is helaas uitverkocht en wordt niet herdrukt.) De ondertitel verwijst naar de openbare les van Renaud 'Variaties op het thema kasteel'. Deze hield hij naar aanleiding van de aanvaarding van het ambt van bijzonder lector in de kasteelkunde aan de Rijksuniversiteit te Utrecht op 30 november 1966.

In deze bundel staan 40 artikelen (met inbegrip van een woord vooraf, inleiding en verantwoording en een levensschets), geschreven door vrienden, collega's en leerlingen van de jubilaris uit binnen- en buitenland. Ze zijn gegroepeerd tot 10 hoofdstukken: 'Renaud et les Châteaux', het kasteelterrein als archeologisch monument, kasteeltypen, 'moated sites', architecten en handwerkslieden, individuele kastelen, iconografie, van kasteel naar vesting, het voedselpakket en gevonden voorwerpen. Helaas ontbreekt een lijst van geschriften van Renaud (in noot 1 op bladzijde 14 wordt verwezen naar de *Berichten van de ROB*, XXII (1972), waarin een bibliografie staat tot 1973!).

Het *Liber* geeft zeer goed de omvang weer, die het kasteelonderzoek op dit ogenblik inneemt binnen de middeleeuwse archeologie en aanverwante disciplines. Met vele benaderingen heeft Renaud zich beziggehouden. Zijn leerlingen voegen er enkele nieuwe aan toe (onder andere 'moated sites' en het voedselpakket). Het is voor een recensent ondoenlijk om aan alle artikelen aandacht te schenken en er een gefundeerde mening over te geven (vergelijk Renauds eigen boekbespreking in *Bulletin KNOB*, LXXXIV (1985) ii-iii, 186). In het onderstaande komen uitsluitend de bijdragen uit de Nederlanden ter sprake.

R. H. J. Klok vraagt aandacht voor de problematiek inzake de wettelijke bescherming van voormalige kasteelplaatsen in het kader van de monumentenwet. Zijn bijdrage wordt besloten met een lijst van de per 1 januari 1980 beschermde kasteelplaatsen (deze behoeft thans enige correctie, zie bijvoorbeeld J. J. Meijering en A. Spakman, *Archeologische en cultuurhistorische terreinen in de provincie Groningen en hun mogelijkheden voor bestemming, inrichting, aankoop en beheer. Milieu- en landschapsonderzoek P. P. D. Groningen* (Groningen, 1985) met losse kaartenbijlage. E. H. P. Cordfunke wijdt enige woorden aan het historisch reservaat Het Zeswielengebied tussen Alkmaar en Oudorp.

J. C. Besteman geeft voor Nederland het eerste (en tot nog toe het enige) overzicht van het voorkomen en de verspreiding van motten en mottekasteien, gebaseerd op een duidelijke definitie van een motte. Gelet op de omvangrijke rol van dit kasteeltype in de middeleeuwse samenleving bepleit hij een interdisciplinaire aanpak.

F. Verhaeghe, C. Hoek en J. Schuyf gaan in hun bijdragen in op de problematiek van de 'moated sites', respectievelijk in Vlaanderen, het Maasmondgebied en in Holland, Utrecht en de Betuwe. Hun artikelen zijn gebaseerd op archeologisch en historisch onderzoek en onderzoek van topografische prenten. Op dit terrein liggen nog vele mogelijkheden, onder an-

dere definiëring, onderscheid en relatie motte-'moated site', bewoners, verspreidingsgebied, enzovoort (van mevrouw Schuyf verscheen een aanvullend artikel: 'Moated sites in Brabant', in: *Château Gaillard, Etudes de Castellologie médiévale*, XI (Caen, 1983) 257-268.

H. Janse behandelt een groep handwerkslieden, die verbouwingen en reparaties aan grafelijke burchten in Holland uitvoerden. T. J. Hoekstra geeft een eerste aanzet tot een biografie van de zestiende-eeuwse architect Marcelis Keldermans. Beide auteurs baseren zich vooral op bronnenonderzoek.

In het hoofdstuk 'individuele kastelen' worden aan de hand van archeologisch en/of bouwhistorisch onderzoek beschrijvingen gegeven van een dubbele motte (R. Borremans), een woontoren (W. Ubregts), kasteelachtige landhuizen met laat-middeleeuwse kern (M. J. Pothof en C. L. Temminck Groll) en een zestiende-eeuwse kasteelbrug (T. C. Bauer).

Dat foto's en topografische prenten van grote waarde zijn om transformaties aan kastelen op te sporen en/of verdwenen kastelen te reconstrueren wordt duidelijk gemaakt door I. W. L. Moerman, R. Meischke en D. J. G. Buurman voor respectievelijk de Leidse burcht, Zuilenstein (zie ook: H. W. M. van der Wyck en J. Enklaar-Lagendijk, *Zuylesteyn* (Alphen aan den Rijn, 1982)) en Hernen.

In het hoofdstuk 'van kasteel naar vesting' zijn een drietal artikelen bijeengebracht. P. J. R. Modderman doet verslag van de opgraving van een laat-veertiende-eeuwse landweer. Het kasteel, dat in de zestiende eeuw van aarden wallen en bolwerken werd voorzien, is nog weinig systematisch onderzocht. H. L. Janssen breekt hiervoor een lans in zijn op bronnenonderzoek gebaseerde bijdrage over de fortificaties van Ter Eem en het ontwerp van Rombout Keldermans. A. Matthys geeft een bouwhistorisch verslag van een kleine Zuid-Nederlandse versterking uit de tijd van Lodewijk XIV.

J. M. van Winter reconstrueert aan de hand van tolrekeningen de samenstelling van het voedselpakket van de permanente bewoners van het Tolhuis te Lobith en hun gasten (begin vijftiende eeuw) met inbegrip van de prijslijst. J. Buurman geeft in haar bijdrage een overzicht van verkoolde zaden, gevonden bij een opgraving in het kasteel van Valkenburg. Zij bepleit tijdens opgravingen meer aandacht te schenken aan mogelijke voedselresten in kelders, putten en dergelijke.

Tot slot de gevonden voorwerpen. J. A. Trimpe Burger loopt vooruit op het eindverslag over de opgraving van het voormalige kasteel Souburg op Walcheren door een kort bericht over een kacheloven uit ±1470. J. Hollestelle behandelt zestiende-eeuwse haardstenen in enkele Gelderse kastelen. 'In wapen of werktuig?' bespreekt J. Ypey de problematiek betreffende de functie van gevonden voorwerpen. Hij waarschuwt voor te snelle conclusies. De vermeende hellebaarden blijken kantrechtbijlen te zijn. De titel van de op bronnenonderzoek gebaseerde bijdrage van P. J. W. Beltjes spreekt voor zich 'Goud en zilver in Culemborg, leverantiën door de goudsmiden mr. Elyas (Scerpswert) en mr. Roelant aan Johan, heer van Culemborg en van der Leek' (tweede helft veertiende eeuw). Tenslotte geeft C. Isings een volledig overzicht van glasvondsten uit een zestiende-eeuwse beerput van het kasteel Vredenburg.

Het zal de lezer duidelijk zijn geworden dat deze bundel een 'Fundgrube' is voor iedere beoefenaar van de kasteelkunde in de meest ruime betekenis van het woord. Dit *Liber* prikkelt tot systematisch archeologisch en bouwhistorisch onderzoek en tot verdere raadpleging van de archieven en topografische prenten op de aangegeven wegen. Voor vele vakspecialisten en amateurs is er werk te over. Werk dat tot voor kort voornamelijk door één man werd gedaan, J. G. N. Renaud.

F. R. Hijzeler

J. Buis, *Historia Forestis. Nederlandse bosgeschiedenis* (2 dln.; Dissertatie Wageningen 1985; AAG Bijdragen XXVI en XXVII; Wageningen: Afdeling Agrarische Geschiedenis Landbouwhogeschool Wageningen, 1985, 1058 blz., f79,50, ISSN 0511 0726).

Sedert enige jaren krijgt de bevordering van wetenschappelijk onderzoek volle aandacht van de overheid en van de universiteiten en hogescholen. Diverse regelingen werden afgekondigd die het jonge afgestudeerden mogelijk moesten maken gedurende een aantal jaren min of meer ongestoord aan een dissertatie te werken. Die inspanningen beginnen nu vruchten af te werpen. Her en der worden ook historische proefschriften voorgelegd van de hand van jonge academici voorbereid tijdens een periode waarin de auteurs tijdelijk aan een vakgroep waren verbonden. Jaap Buis heeft tot die categorie behoord. Hij heeft een van de meest omvangrijke dissertaties voorgelegd die ooit aan een Nederlandse universiteit of hogeschool werden verdedigd.

De resultaten van zijn werk tonen dat aan het systematisch bevorderen van wetenschappelijk onderzoek door jonge academici grote voordelen zijn verbonden. Bij de traditionele dissertatie die moeizaam in de avonduren werd samengesteld en slechts incidenteel op afstand door de promotor werd begeleid, overheersten detailonderzoeken en werd veelal aangesloten bij bestaande wetenschappelijke paradigmata. Nu blijkt het mogelijk ernstige lacunes in de geschiedvorsing te sluiten en methodische vernieuwingen door te voeren. Op beide terreinen heeft Buis zijn sporen verdiend. De geschiedenis van de bosbouw in Nederland is lange tijd een witte vlek in de vaderlandse historiografie gebleven. Incidenteel verschenen er wel artikelen over dit thema, soms zelfs van opmerkelijke kwaliteit, maar in tegenstelling tot onder andere België, Duitsland en het Verenigd Koninkrijk ontbrak hier een overzichtswerk. Buis heeft met zijn omvangrijke studie die aanvangt in Karolingische tijden en doorloopt tot het midden van de negentiende eeuw een naslagwerk geschreven dat ongetwijfeld nog decennia zal worden geraadpleegd. Maar er is meer. Buis heeft een bosbouwkundige opleiding genoten. Hij bleek in staat de historische gegevens op hun bosbouwkundige waarde te toetsen, uitvoerige hoofdstukken te schrijven over de boom- en bosteelt en de beschikbare gegevens van de bosbouwtechniek uit het verleden te evalueren.

Tot zover de positieve aspecten van de huidige praktijk van wetenschappelijk onderzoek door jonge academici op historisch terrein. De studie van Buis toont ons namelijk ook de nadelen van de huidige organisatie van de researchpraktijk. De termijnen waarbinnen een dissertatie moet zijn afgerond, liggen vooraf vast. Bij een omvangrijk en innoverend onderzoek als het onderhavige kan haastwerk niet vermeden worden. Sporen hiervan zijn in de studie van Buis gemakkelijk terug te vinden. Het taalgebruik laat nogal eens te wensen over, zodat het lezen van dit omvangrijke werk niet altijd een genot is. Ook treft de lezer vaak herhalingen aan. De schrijver houdt ervan kort voor het eind van een paragraaf een vóóraankondiging van een volgend thema in te lassen en de inhoud daarvan bij het begin van de nieuwe paragraaf nog eens weer te geven. Zijn overigens doorgaans correcte conclusies biedt hij de lezer vaak meermalen aan.

Behalve op deze uiterlijke sporen van de haastige voltooiing van het manuscript dient ook te worden gewezen op een ander gevolg van de snelheid waarmee gewerkt is. Niet altijd slaagt de auteur erin zijn gegevens in een correcte historische context te plaatsen. Een tweetal voorbeelden van dit verschijnsel moeten genoemd worden. In Frankische oorkonden uit de Merovingische en Karolingische tijd wordt voor het eerst over bossen gesproken. Vaak